

היתוש, החלוץ וקריית חיים, מחווה לפרופ' שרגא אירמאי

מאת: יורם בר-גל

bargal@geo.haifa.ac.il

<http://geo.haifa.ac.il/~bargal/index.html>

מערכה א'

בו יסופר על קריית חיים והיתושים לפני יותר מיובל שנים

כאשר מינה קונצרטינה הכינה את תלמידיה הקטנים והזכים, בשנת 1949 או 1950 למסיבת חג הביכורים או חג חלוצי אחר, השתמשה בהנחיות המפורטות שהיו לאותם אירועים. יתכן, ולא היו אלה אירועי חג, אלא אירועים שהיו קשורים להזדמנויות אחרות בלוח השנה כמו סוף שנת הלימודים, או פתיחת השנה החדשה.

מינה, בנוסף לכישוריה החינוכיים הייתה כידוע מנגנת בקונצרטינה, ובכך גם תפקדה כמורה לריתמיקה וידה הייתה בתרבות הבית ספרית בעיקר בהעמדה של מחזות בגיל הרך. אחד "המחזות" החלוציים הנפוצים ביותר שהיו נהוגים ב"עממי א' של בית חנוך לילדי עובדים בקריית חיים", היה הצגה על החלוצים, היתושים והביצות בעמק יזרעאל. זהו מחזה שבה להנציח את ההירואיזם של המאבק של כיבוש השממה בנהלל ועין חרוד עשרים שנה קודם.

התלמידות היו מרתמקות או רוקדות את "השמיים והפרחים" או את "ים השיבלים המתנועע" ואילו הבנים החזקים והשריריים היו משחקים את החלוצים כובשי השממה. מאחר ואין דרמה בלי "רע אולטימטיבי" שיסחוב את הצופים כנגדו, הרי במחזה החלוצי-חינוכי, התגלמות הרוע היו הקדחת והיתושים. סופם של אלה היה כמובן ידוע מראש - הם היו "מתים" בסוף ההצגה. תפקידה של מינה היה ללוות את המוות בצלילי נגינה סוערת, נפילת היתושים על הרצפה, וריקוד סוער של החלוצים במעגל עם השבולים לצלילי "שירי העמק" או "אנו באנו ארצה".

מסך...

החלוצים והשיבולים משלבים ידיים - מחיאות כפיים סוערות, היתושים זוחלים ויושבים בסתר לצידי הבמה.. קאט...מסך...כתוביות

לא קשה לנחש, לאור "הצטיינותי בלימודים" (יש מסמכים על כך באתר), שמינה בחרה בי להיות יתוש קבוע בכמה מהמחזות האלה, גם אם הקואורדינציה שלי היתה גרועה (כשכל היתושים נופפו ידיים למעלה, אני הייתי עדיין בסצינת ה"הבזזזז..זזזז" - השמעת הקולות של היתושים הנוראיים המפחידים את החלוצים). כל סטודנט מתחיל ביעוץ חינוכי, יכול להבין כי טראומת היתושים מלווה אותי כבר ששים שנה...

והיכן אירמאי במערכה הראשונה?

ממש כאשר נולדתי, בשנת 1942, כבר היה שרגא אירמאי איש רב פעילויות. כמהנדס צעיר של מים, יצא ועבד משנת 1936 עם פרופ' יוסף ברוייר, האיש שלזכותו יש לזקוף את מפעל ייבוש הביצות בעמק יזרעאל, הקישון עמק זבולון ועוד. וכך, שעה שנאבקתי על חיי בתוך כרית של פוך במרומי הכרמל, ביקש ברוייר מהאסיסנט הצעיר שלו לסכם ולכתוב על מפעל הייבוש הגדול של ביצות הארץ. וכנהוג באותם ימים רחוקים, פרופ' ברוייר פירסם את החומר בשמו ב"עיתון האינג'נרים והארכיטקטים בארץ ישראל", בשנת 1942...

וכך מבלי שידעתי נקשר גורלי בשעת הלידה עם הנרטיב ההנדסי שכתב אירמאי על הביצות והיתושים...

מערכה ב'

ארבעים שנה עברו..ובו נספר על חזרת היתושים והביצות, והמפגש הגורלי עם אירמאי..

כאילו יד הגורל או אולי נשמתם של היתושים האבודים קשרה בין שרגא אירמאי, הלוחם ביתושים ובייני. בשנת 1978 עזבתי את קריית חיים ועברתי להתגורר בחיפה, במרומי הכרמל, ברחוב איינשטיין, מבלי לדעת כי בבית השכן מתגורר פרופ' שרגא אירמאי, שמזמן עזב את ביצות ומשעה שפרש מהטכניון, התעסק רבות בלשון העברית ובמילונים טכניים...

והיכן אירמאי במערכה השנייה???

בין המכתבים והתגובות שהגיעו למערכת ואלי, הגיעה גם מכתב משרגא אירמאי (ראה מצורף) שבו הוא חולק על ההגדרות ועל הנתונים שהובאו במאמר ולפיכך גם על המסקנות הסופיות. אירמאי כמובן משתמש בנתונים שפירסם בשנה שאני נולדתי, שמקורם היה בחומרים הנדסיים של יוסף ברוייר. היכוח על נושא הביצות, עבר לפסים אישיים, נערכו כנסים ומפגשי חוקרים בנושא, ואחד מהם היה באוניברסיטת תל-אביב בשנת 1984, שבו עומתו על הבמה שרגא אירמאי ו"היתוש מקריית חיים". כל אחד שטח טיעונו בפני קהל המאזינים, ובסוף האירוע – חסכה האוניברסיטה הוצאות, ושלחה את שני הניצים הבייתה לחיפה במונית אחת, כי הרי הם שכנים מרחוב איינשטיין..

לקראת סוף הנסיעה, אומר לי אירמאי:
"אני יודע שאתה צודק, ושנתוניך נכונים!!"
נדהמתי, שאלתי בסקרנות: "אז למה לא אמרת זאת בפומבי?"
ענה בקריצת עין וצחק: "מה יש, אסור כבר להתענג מויכוח טוב!!!"

מערכה ג' אפילוג

חמש עשרה שנה לאחר מכן, מחקר נוסף התגלגל מתוך הארכיונים הציוניים - המחקר עסק במחלקת התעמולה של הקק"ל, שהייתה אחראית על הכנת חומר לבתי ספר ולגני הילדים העבריים. זאת המחלקה שסיפקה את הקופסאות הכחולות, התעודות, והבולים היפים. בהפתעה גמורה – באחד התיקים נמצאה הגרסה המקורית של "היתוש והחלוץ" והוראות הבימוי שנשלחו למורים. הספרנית בארכיון נדהמה לראות אותי קופץ, מנפנף בידי ומשמיע קולות מוזרים: "בזזזזזזזז...". שתקה, וחשבה בליבה – כמה מוזרים חוקרים אלה??

לא רק המחזה המקורי התגלה בתיקים אלה, אלא גם כל המערך התעמולתי שהבליט ("ניפח") את סיפור הביצות בעמק, לצרכים הפוליטיים והכלכליים בתוך התנועה הציונית – דברים אלה לא ידע אירמאי שעה שציטט את הנתונים..
מסך...

בתל רגב,

מעל שטחי הביצות לשעבר של כפר חסידים ועמק זבולון, קברו של פרופ' שרגא אירמאי ישקיף על ארץ שחלוציה הפכו אותה מארץ ביצות לארץ נושבת, ואנו בניה של קריית חיים עוצבנו במורשתם.

חיפה, 2008